

Demokrasi Arayışının Alternatif Yaklaşımları: Demokrasi Modelleri Üzerine Teorik Bir Değerlendirme

Alternative Approaches to the Search for Democracy: A Theoretical Evaluation on the Models of Democracy

İlhan BİLİCİ *

Öz

Siyasal bir kavram olarak demokrasi, bir yönetim şekline tekabül etmektedir. Bu yönetim şeklinde ayrıcalıklar ve yöneten-yönetilen farklılıkları ortadan kaldırılarak bireyler arasında siyasal eşitlik tesis edilir. Dolayısıyla, demokrasi özünde halkın kendi kaderini tayin etmesinden ibarettir. Ancak, halk iktidarı olarak nitelendirilen bu olgu zamanla toplumların sosyo-kültürel, iktisadi ve siyasi gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak çeşitli toplumlarda farklı düzeylerde uygulama imkânı bulmaktadır. Bu durum zamanla demokrasinin alternatif yorumlarının ve modellerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda, tarihsel gelişim çizgisi içerisinde toplumsal örgütlenmelerin düzeyine bağlı olarak demokrasinin de farklı anlamlarla nitelendirilebileceği ve uygulama pratikleri bağlamında farklı yorumlara maruz kalabileceğini ifade etmek mümkündür. Demokrasinin dinamik doğasının bir sonucu olarak bu çalışmanın temel amacı demokrasi modelleri/yorumları içerisinde yer alan hâkim, egemen ve tartışmalı demokrasi yorumlarını temel argümanları bağlamında ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Demokrasi, Koruyucu Demokrasi, Liberal Demokrasi, Sosyal Demokrasi, Gelişmeci/Gelişimci Demokrasi, Katılımcı Demokrasi, Plebisitçi Demokrasi, Radikal Demokrasi, Militan Demokrasi, Müzakereci Demokrasi, Düşük Yoğunluklu Demokrasi.

Abstract

Democracy as a political concept corresponds to a form of government. In this form of government, political equality is established between individuals by eliminating privileges and differences between the ruler and the ruled. Therefore, in essence, democracy consists of self-determination of the people. However, this phenomenon, which is described as popular power, finds the opportunity to apply at different levels in various societies depending on the socio-cultural, economic, and political development levels of the societies. This situation paves the way for the emergence of alternative interpretations and models of democracy over time. In this vein, it is possible to state that democracy can be characterized with different meanings depending on the level of social organizations within the line of historical development and may be exposed to different interpretations in the context of practical practices. As a result of the dynamic nature of democracy, the main purpose of this study is to deal with the dominant and controversial interpretations of democracy in the context of the main arguments of democracy models/interpretations.

Keywords: Classical Democracy, Protective Democracy, Liberal Democracy, Social Democracy, Developmental Democracy, Participatory Democracy, Plebiscitary Democracy, Radical Democracy, Militant Democracy, Deliberative Democracy, Low Intensity Democracy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: ilhan.bilici@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4085-7274

1. Giriş

Siyasal bir rejim türü olarak demokrasi M.Ö. 5. yüzyıldan günümüze kadar gelişim göstermiştir. Tarihi gelişim seyri içerisinde kavram, modern yönetim biçimi olarak birçok devlet tarafından *halk iktidarı* olarak nitelendirilerek benimsenmektedir. Oldukça basit ve sıradan bir imaj oluşturan bu nitelendirme esasında güçlü bir dinamik yapıyı ihtiva etmektedir. Onun bu niteliği özünde ihtiyaçlara bağlı olarak ülke ve bölgelere göre farklı uygulama pratiklerini beraberinde getirmektedir. Zira demokrasi sahip olduğu temel değerler (eşitlik, özgürlük, insan hakları, çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, halk egemenliği, katılım, genel ve eşit oy) ve kurumsal mekanizmalar (anayasacılık, parlamento, siyasi partiler, muhalefet ve sivil toplum) açısından güvence sunarken esnetilebilir niteliğinden dolayı da farklı toplumlara ve toplumsal yapılara da uygulanabilir olmaktadır. Demokrasinin bu doğası onu modern zamanların vazgeçilmez ve ulaşılmak istenen erdemi yüksek, en nihai yönetim biçimlerinden biri haline getirmektedir. Çağdaş dünyanın bu arzusu demokrasinin farklı modellerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Başka bir deyişle tarihsel gelişim çizgisi içerisinde toplumsal örgütlenmelerin düzeyine bağlı olarak demokrasinin de farklı anlamlarla nitelendirilebileceği ve uygulama pratikleri bağlamında farklı yorumlara maruz kalabileceğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla demokrasinin tek bir uygulama pratiğinden bahsetmek yanıltıcı olacaktır. Zira Çaha'nın (2017: 329) da belirttiği gibi “devlet birey ilişkisi, devletin ekonomideki yeri, adalet anlayışı, toplumsal katılım, kaynakların toplumsal dağılımı” gibi durumların ortaya çıkmasıyla beraber farklı demokrasi modelleri/yorumları ortaya çıkmaktadır. Bu gelişim farklı toplumlarda ya da siyasi rejimlerde farklı demokrasi anlayışlarının veya uygulama pratiklerinin hayat bulmasına zemin hazırlamaktadır (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2011: 88). Diğer taraftan, değişen dünyanın dönüşen sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi bileşenlerine bağlı olarak demokrasinin de değişime maruz kaldığını ifade etmek gerekmektedir. Benzer şekilde, demokrasi kavramı üzerindeki anlam farklılıkları ve uzlaşma eksiklikleri bahse konu olgunun model ve yorumlarını çeşitlendirmiştir. Ancak, bu aşamada ortaya çıkan demokrasi modellerinin/yorumlarının her biri münferit birer demokrasi modeli olarak görülse bile esasında her birinin demokrasinin hâkim temsilcisi olan liberal demokrasinin birer eleştirisi olduğunu vurgulamak gerekir (Erdoğan, 2004: 238).

Bu çalışmanın temel amacı, demokrasi modelleri içerisinde yer alan hâkim, egemen ve tartışmalı demokrasi yorumlarını temel argümanları bağlamında ele almaktır. Bu minvalde, öncelikle demokrasinin ilk modelini oluşturan klasik demokrasi, 17. ve 18. yüzyıllarda demokrasinin yeni bir yorumu olarak beliren koruyucu demokrasi, günümüz dünyanın hâkim ve egemen uygulama pratiği içerisinde yer alan liberal demokrasi, onun bir eleştirisi olarak gelişen ve ana akım demokrasi modeli olarak görülen sosyal demokrasi, birey-toplum eşgüdümlü kalkınmayı esas alan gelişimci demokrasi, vatandaşın etkin karar alma sürecine katılımını öngören katılımcı demokrasi, doğrudan demokrasinin bir formuna tekabül eden plebisitçi demokrasi, post-marksist geleneğin temsilcisi radikal demokrasi, demokrasinin en temel değerlerinden biri olan özgürlüğe müdahaleyi önceleyen militan demokrasi, karşılıklı toplumsal müzakere prensibini benimseyen müzakereci demokrasi ve Batı dışı toplumlara bir müdahale aracı olarak nitelendirilen düşük yoğunluklu demokrasi modeli çalışma kapsamında incelenmektedir. Çalışma boyunca bahse konu modeller ele alınırken kronolojik gelişimlerine

sadık kalınmıştır. O halde demokrasinin ilk modeli olarak nitelendirilen klasik demokrasi ile başlamak yerinde olacaktır.

2. Klasik Demokrasi

Demokrasinin ilk modelini oluşturan klasik demokrasi anlayışı Eski Yunan şehir devletlerinde ortaya çıkmıştır. O dönemlerde daha çok Atina'da uygulandığından dolayı Atina ya da Yunan demokrasisi olarak da ifade edilmektedir. Doğrudan demokrasi biçiminde pratik edilen bu yaklaşım, M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda halkın yönetime katılmasını sağlamıştır. Halkın yönetime katılmasına imkân tanınması itibariyle de demokrasinin “tek saf ve ideal sistemi” olarak görülmüştür (Heywood, 2013: 107). Ancak, günümüz dünyasında yönetim sistemi olarak çok sınırlı düzeyde uygulama imkanına sahiptir.

Kitle toplantıları yoluyla pratik edilen Atina demokrasisinde belli başlı kararlar vatandaşlık hakkına sahip olan bireylerin üyesi olduğu *Ecclesia* olarak da adlandırılan Meclis aracılığıyla alınmaktaydı. Yıllık olarak kırk elli defa toplanan bu mecliste genel olarak devlet ve halk ile ilgili konular gündeme getirilip kararlar alınmaktaydı. Kamu işlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla, vatandaşları temsil etmek ve kura usulüyle belirlenmek kaydıyla yıl boyunca dönüşümlü olmak üzere çeşitli bazı yönetici kimseler seçilmekteydi (İşçi, 2012: 19). Meclisin icra komitesi olarak görev yapan beş yüz yurttaştan oluşan bir Konsey (Beşyüzler Konseyi) bulunmaktaydı. Bu Konsey, Meclis'in yürütme organı olarak faaliyet görmekteydi. Konsey'in işlerini kolaylaştırmak ve yapılması gereken işlerle ilgili teklifler hazırlayıp sunmak üzere elli kişiden oluşan Komite mevcuttu. Dönüşümlü olarak gerçekleştirilen komite başkanlıklarının süresi birer gün ile mahduttu ve yeniden seçilmesi önünde yasal engeller vardı. Böylelikle her bir vatandaşın ömrü boyunca bir defa Komite başkanlığı yapmasına fırsat verilmesi amaçlanmıştı (Heywood, 2013: 107). Sonuç olarak, Atina demokrasisi her bir vatandaşın kamusal işlere ilişkin karar alma sürecine aktif olarak katılmasına imkân vermesi bağlamında önemli bir model olarak görülebilir. Bu itibarla Atina (klasik) demokrasisi, “kararların kolektif olarak alındığı bir hükümet (kent) sistemi” olarak özetlenebilir (Sartori, 2014: 350).

Modern demokrasilerin atası olma özelliğine sahip olan Atina demokrasisinin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Öncelikle bu demokrasi modeli daha önce görülmemiş bir vatandaşlık modeli sunması bakımından dikkate değerdir. Siyasi faaliyetlere katılım özgür, yetişkin ve soylu erkeklerle sınırlandırılmış olması bağlamında her bir vatandaşa eşit derecede söz hakkı sunulmuştur. Vatandaşlık sorumluluklarının dönüşümlü olarak yerine getirilmiş olması bir diğer özelliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda bütün vatandaşlar arasında göreve gelme ve yönetme bağlamında eşit hak ve sorumluluklar bulunmaktadır (Tilly, 2014: 54). Diğer bir ifadeyle Atina demokrasisinde “sırayla yönetme ve yönetilme” prensibi benimsenmiştir (Sözen, 2018: 57).

Atina demokrasisine yöneltilen en büyük eleştirilerden biri vatandaş olarak görülmeyen kadınların, göçmenlerin ve kölelerin siyasi faaliyetlerin dışında tutulmuş olması ve herhangi bir siyasi hak elde edememiş olmalarıydı. Katılımın sadece yirmi yaş üstü Atina doğumlu erkeklerle sınırlandırıldığı bu demokrasi modelinde vatandaşlara ait bütün işler köleler tarafından yapılmaktaydı. Bu vesileyle özgür yetişkin erkekler de günlük işlerle uğraşmaktan

ziyade daha çok siyasi faaliyetlerle ilgili kararların alınmasına katılım göstermekteydi (Heywood, 2013: 107-108). Atina demokrasisinde hayati rol oynayan kölelerin emeği, özgür yetişkin erkeklerin kamu politikalarına katılması konusunda özgürleştirici rol oynamıştır (Tilly, 2014: 53). Zamanla demokrasinin bu uygulama pratiği terk edilerek vatandaşların siyasi sistem karşısında güvence elde etmelerine imkân tanıyan yeni bir demokrasi yorumu ortaya çıkmıştır: Koruyucu demokrasi. O halde koruyucu demokrasiyi detaylı bir biçimde ele almak yararlı olacaktır.

3. Koruyucu Demokrasi

17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde hem ülke nüfusları hem de yüzölçümü itibariyle toplumsal ve siyasi alanlarda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Haliyle bu durum demokrasi anlayışının niteliğine de yansımıştır. Bu bağlamda klasik demokrasi anlayışından oldukça farklı bir demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır.

Koruyucu ya da korumacı demokrasi olarak bilinen bu model esas itibariyle klasik liberalizmin demokrasi anlayışını oluşturmaktadır. Demokrasi bu dönemde vatandaşların siyasi yaşama katılmalarına imkân tanıyan mekanizma olmaktan ziyade siyasi iktidarın müdahalelerinden kendilerini koruma ve muhafaza etmeye olanak sağlayan bir araç olarak görülmüştür (Erdoğan, 2004: 239). Bunun nedeni, bu dönemde kilisenin egemenliği ile feodalitenin yol açtığı toprak köleliğinin bireysel hak ve özgürlüklerin pratik edilmesi önünde önemli engel teşkil ediyor olmasıydı. Bu doğrultuda, kendilerini korumak isteyen vatandaşlar bu tarz bir demokrasi anlayışına sığınma gereği hissetmişti.

Doğal haklara erişimi düzenli aralıklarla gerçekleştirilecek seçimlere bağlayarak siyasi eşitliği sağlayacağını ileri süren koruyucu demokrasi, dolaylı ve sınırlı demokrasinin bir formunu oluşturmaktadır. Bu şekilde sağlanması planlanan siyasi eşitlik düşüncesi, zamanla eşit oy hakkı prensibine dönüşmüştür. Yönetilenlerin rızasını düzenli seçimlerle pratik edecek olan oy hakkı ile ilişkilendiren koruyucu demokrasi anlayışı, yönetenlerin hesaba çekilebileceğini ya da sorumlu tutulabileceğini ileri sürmektedir (Heywood, 2013: 109). Lakin, demokrasinin yolunu açması konusunda ana enstrüman gibi görülen siyasi eşitlik ve oy hakkı amaca ulaşmada yeterli rol oynamamaktadır. Bu minvalde doğal hakların pratik edilmesi, bireysel hak ve özgürlüklerin sağlanabilmesi için kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesine ihtiyaç duyulmuştur (İşçi, 2012: 20).

Siyasi alanda bireyciliğe dayanan demokrasi, toplumsal yaşamın kanunlar tarafından düzenlenmesi ve egemenliğin halka ait olması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için de yukarıda belirtildiği gibi oy hakkı ilkesinin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu vesileyle bireylerin siyasette etkili olmaları önündeki kurumsal mekanizmalardan biri tesis edilmiş olur. Fransız İhtilali'nden sonra yayımlanan Haklar Bildirgesi'yle, bireylerin sırf insan olmaları dolayısıyla sahip oldukları doğal bazı hakların var olduğu ilan edilmiştir. Bildirge siyasi iktidara karşı bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alma amacı gütmektedir. Aynı doğrultuda siyasi iktidarın keyfi tutum ve davranışlarının önüne geçmek üzere anayasal düzenlemelerle doğal haklar güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Korumacı demokrasi işte böylesi bir düşüncenin ürünüdür (İşçi, 2012: 20).

4. Liberal Demokrasi

Modern dünyada iki ana akım demokrasi modeli içerisinde en yaygın uygulama imkânı elde eden model liberal demokrasidir. Demokrasi kavramı 21. yüzyılın hâkim temsilcisi olarak kabul edilmesiyle birlikte günümüz Batı dünyasının en güçlü siyasal sistemlerinden biri olma özelliğine erişmiştir. Aynı şekilde, diğer siyasal sistemler için de yol gösterici ve yönlendirici bir hüviyete sahip düşünce akımı olarak da görülmektedir (Güneş, 2013: 31). Tarihsel bir birikimin ürünü olarak temsili demokrasi biçiminde pratik edilen liberal demokrasi, geleneksel veya tanrısal egemenlik anlayışı yerine halk egemenliği anlayışı doğrultusunda gelişim göstermiştir.

Batılı siyasal ve toplumsal örgütlenme biçiminin kurumsallaşmış halini ifade eden ve çağdaş demokrasilerin hâkim temsilcisi olan liberal demokrasi bireysel hak ve hürriyetleri temel almaktadır (Hague ve Harrop, 2016: 62). Siyasal ve toplumsal kurumsallaşmaya bireysel eşitlik ve özgürlüğün güvence altına alınmasına gereksinim duyulduğundan liberal demokrasiye önemli bir değer atfedilmektedir. Aynı doğrultuda, liberal demokraside vatandaşların her birine “eşitlik imkânı sağlayan ve onlara rekabet ve katılım imkânı veren kural ve kurumlar”a gereksinim görülmektedir (Tunç, 2008: 1120-1121). Dolayısıyla bu modelin temel değerlerinin varlıklarını sürdürebilmesi için ve her bir bireyin bunlardan yararlanabilmesi için kurumsal mekanizmalara duyulan ihtiyaç hayati önemdedir.

Liberal demokraside temel değerlerin başında halkın rızası yer almaktadır. Bu bağlamda siyasal iktidarın sınırlandırılmasının gerekliliğini amaçlayan demokratik yönetim şekli olarak ifade edilmektedir. Modelin “liberal” bileşeni, bireysel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınmasını ve onların siyasal iktidara karşı koruyucu ve denetleme mekanizmalarının varlığını öngörmüş olması manasına gelir. Modelin “demokrasi” bileşeni ise, genel ve eşit oy prensibine dayalı siyasal eşitlik ilkesi bağlamında gerçekleşen adil, düzenli ve rekabetçi seçimlerin varlığını ifade etmektedir (Heywood, 2013: 53; Erdoğan, 2004: 244-245). Diğer bir ifadeyle, liberalizm “birey ile devlet arasında olması gereken ilişki üzerine yoğunlaşmasına” karşılık, demokrasi katılımın etkin olarak gerçekleşmesine ve toplumun nasıl yönetileceğine ilişkin kararların mahiyetine vurgu yapmaktadır (Demir, 2010: 604). Bu bağlamda, liberal demokrasi hem siyasi bir ilkeyi hem de belirli bir rejim türünü tanımlamak için kullanılmaktadır. Böylesi bir rejim türünün en önemli karakteristik özellikleri şunlardır:

1. “Yasal kurallara dayanan anayasal yönetim,
2. Güvence altına alınmış bireysel hak ve hürriyetler,
3. Kurumsal parçalanma ile bir denge ve denetleme mekanizması,
4. Evrensel oy hakkı prensibi, “bir kişi bir oy, bir oy bir değer” ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen adil, düzenli ve rekabetçi seçimler,
5. Parti rekabeti ve siyasi çoğulculuk,
6. Siyasal iktidardan bağımsız örgütlü baskı ve çıkar gruplarının varlığı,
7. Piyasa kuralları doğrultusunda varlık gösteren kapitalist veya özel sektöre dayalı ekonomik yapı” (Heywood, 2013: 53; 2012: 241).

Diğer taraftan, liberal demokrasi ardılı olduğu modellerden önemli derecede ayrılmaktadır. Öncelikle, o bütün yetişkin vatandaşlara oy imkânı tanınması bakımından klasik demokrasiden ayrılan bir yönü vardır. Farklı bir ifadeyle liberal demokrasi genel oy prensibini benimsemektedir. Bu durum vatandaşların kendi kendilerini yönetmekten ziyade yönetime temsilcileri aracılığıyla ortak olmalarına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla bu demokrasi türü demokrasinin pratik edilmesinde temsil kurumunu kazandırmıştır. Diğer bir ayırıcı unsur ise, liberal ideolojinin çeşitliliğe ve çoğulculuğa önem vermesinden ötürü farklı siyasal ideolojilerin siyasal iktidara talip olmalarına imkân tanınmasıdır (Güneş, 2013: 32-33). Aynı doğrultuda, “yönetime sadece çoğunluğun sahip olmaması azınlıkta olanların da yönetimin keyfiliklerine karşı korunması”na da imkân tanıyan mekanizmalar geliştirilmiştir (Demir, 2010: 605). Bu bağlamda liberal demokrasi çoğunluğun tahakkümüne karşı azınlık haklarını koruyup güvence altına almaktadır (Hague ve Harrop, 2016: 62). Son olarak, bireyci yorumu benimsemiş olması önemli bir ayırıcı unsur olarak göze çarpmaktadır (Güneş, 2013: 33).

Sonuç olarak liberal demokrasi, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da ortaya çıkan siyasi kurumları ve bu kurumların varlıklarını sürdürmelerine imkân tanıyan pozitif hukuk kurallarını ve nihayetinde bu kurum ve kurallar doğrultusunda işleyen siyasi süreci tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu açıdan ele alındığında liberal demokrasi, “genel ve eşit oy ilkesini, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı seçimlerle siyasal iktidarın el değiştirebilmesini, halkın temsil edildiği kurumların (parlamento gibi) varlığını, hukukun üstünlüğünü (ve dolayısıyla yargı erkinin bağımsızlığını), düşünce, anlatım ve örgütlenme özgürlüğü[nü]” (Köker, 1992: 29) ifade etmektedir.

5. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Avrupa’da gittikçe etkinlik alanını artıran sosyalist düşünce ile ortaya çıkmış bir demokrasi modelidir. Esas itibariyle sanayi toplumlarında filizlenen bir siyasal gelişmedir. Daha çok komünist rejimlerde rastlanan ve sol geleneğe bağlı olan demokrasi modeli olarak formüle edilmesine rağmen modern dünyada iki ana akım demokrasi modelinden bir diğerini temsil etmektedir (Çaha, 2017: 329). Liberal demokrasinin eleştirisi olarak gelişen sosyal demokrasi anlayışına göre, siyasal eşitliğin önemi kadar ekonomik eşitliğin de önemli olduğu ve bunların tesis edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (İşçi, 2012: 22). Yalnız sosyal demokraside yönetimin/iktidarın kontrol edilmesi eşitliğin tesis edilmesi için önemlidir. Bu minvalde demokrasi bu kontrolü sağlayacak en etkili yöntem, araç ya da mekanizma olarak resmedilmektedir.

Sosyal demokrasi kuramının öncülerinden biri olarak kabul edilen Eduard Bernstein’e göre, demokrasinin amaçsalcı işlevinin yanında araçsalcı işlevi bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle demokrasi hem sosyalizmin mücadele aracı olmasında hem de sosyalist ideolojinin gerçekleştirilmesinde yadsınamaz bir role sahiptir (Demir, 2010: 606). Bernstein demokratik ve kapitalist sistemleri emekçi işçi sınıfının lehine rehabilite etme amacı gütmeyen yanında Marksist geleneğin aksine herkes için eşit şartların var olduğu ve sosyalleşme bilincinin yerleştiği “sosyal demokrat” bir toplum inşa etme amacı da gütmektedir (Çaha, 2017: 330).

Sosyal demokraside devlet; adalet, güvenlik, sağlık, alt yapı, eğitim, sosyal refah gibi geniş ve farklı alanlara müdahale etme ve sorumluluk üstlenme gibi yükümlülüklerle sahiptir. Toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve herkes için eşit fırsatların tesis edilmesi için devlete gereklilik duyulmaktadır. Devlet-birey ilişkileri bağlamında liberalizme göre eşitliğe daha çok önem verilmektedir. Ekonomi politikaları açısından ise refahın devlet vasıtasıyla dağıtılması gerektiğine olan inançtan dolayı daha çok devletçi ve karma bir ekonomik model uygun görülmektedir (Çaha, 2017: 331-332). Kısacası, sosyal demokrasi “piyasa ile devlet ve birey ile topluluk arasında bir denge”nin tesis edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Heywood, 2013: 87).

6. Gelişimci/Gelişimci Demokrasi

Alternatif bir demokrasi modeli olarak geliştirilen bu yaklaşım, kalkınmacı veya insani-gelişimci demokrasi olarak da bilinmektedir. Birey ile toplumun birlikte gelişmesi veya kalkınmasını esas alan gelişimci demokrasinin en önemli temsilcisi Jean Jacques Rousseau’dur. Bu demokratik modelin fikri temellerini atan Rousseau’nun görüşleri dönemin liberal düşüncesinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Ancak, Marksist gelenek başta olmak üzere Yeni Sol üzerinde ciddi etkileri olmuştur (Heywood, 2013: 109; Erdoğan, 2004: 240). Demokrasiyi insanların özgürlük veya bağımsızlıklarının tesis edilmesinde önemli bir araç olarak gören Rousseau, insanların özgürlüklerini ancak doğrudan doğruya ve sürekli olarak içinde var oldukları toplumsal hayatı şekillendirdiği müddetçe gerçekleştirebileceklerine inanır.

Diğer taraftan gelişimci demokrasi anlayışı özgün bir nitelik taşımaktadır çünkü Rousseau “özgürlüğün nihai olarak genel iradeye itaat anlamına geldiği”ni savunmaktadır (Erdoğan, 2004: 240). Genel irade bu bağlamda her bir vatandaşın “özel” iradesinden ziyade “sahici” iradesi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla genel irade ile bireylerin “sahici” doğaları ilişkilendirilmekle birlikte bireyin genel iradeye uymasıyla “sahici” doğalarına itaat etmesi amaçlanmaktadır (Erdoğan, 2004: 240). Bunun sonucunda hem siyasi hem de ekonomik eşitliğin tesis edilmesi hedeflenmektedir. Aksi halde ekonomik üstünlüklere sahip olan bireylerin daha zayıf vatandaşları ezmesi veya onlar üzerinde tahakküm kurması söz konusu olabilir. Bu bağlamda Rousseau’nun bu modeli radikal gelişimci demokrasi anlayışına sahiptir.

Gelişimci demokrasiye katkı yapan diğer bir düşünür John Stuart Mill’dir. Rousseau’ya kıyasla daha ılımlı düşüncelere sahip olan Mill’e göre demokrasinin temel amacı, vatandaşların siyasal yaşama katılmalarına imkân sağlamaktır. Bu minvalde vatandaşların duyarlılık düzeyleri ve kişisel gelişimlerinin artırılması amaçlanmaktadır. Aynı doğrultuda Mill cinsiyet ayrımına bakmaksızın her bir vatandaşın oy hakkına sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Lakin, oy hakkını eşit oy hakkı bağlamında değerlendirmemektedir. Çoklu oy verme sistemini andıran bu düşünceye göre, iyi bir meslek grubuna mensup olan kişilerin daha düşük meslek gruplarına mensup olan kişilere göre beş oy daha fazla oy kullandığı, aynı şekilde vasıflı işçilerin vasıfsızlara göre iki oy daha fazla oy kullandığı bir sistem öngörmüştür. Böylesi bir sistemin benimsenmesiyle demokrasilerde çoğunluğun diktatörlüğünün engellenebileceği varsayılmıştır. Diğer bir ifadeyle, demokratik toplumda her bir bireyin oy hakkı bulunmalıdır fakat çoğunluğun verdiği kararların her zaman doğru olamayacağı düşüncesi göz önünde

bulundurulacak çoklu oy sistemi gibi bir mekanizmanın benimsenmesi gerektiği Mill'in düşüncesinde merkezi bir tema olarak yer edinmektedir (İşçi, 2012: 21).

7. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasi belirli bir politikadan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebilecek konumda bulunan bireylerin politikanın belirlenmesi aşamasına katılmasının bir hak olduğunu ifade eden alternatif bir demokrasi modelidir (Yılmaz, 2000: 236). Bu model kararların alınması ve politikaların uygulanması mümkün olduğu kadar geniş alanlara yayılması ve bunların her birinin serbest ve halka açık tartışmalar sonucunda karara bağlanması gerektiğini ileri süren bir sistemdir (Arblaster, 1999: 136).

Dolayısıyla katılımcı demokrasi modelinde, siyaset sadece belirli aralıklarla gerçekleştirilen seçimlerden ibaret ya da seçimlerle sınırlı bir faaliyet alanı olmaktan ziyade “sürekli bir etkinlik alanı” olarak görülmektedir (Barry, 2012: 515). Katılımın seçimlerle sınırlı olduğu klasik demokrasi anlayışına alternatif olarak gelişen katılımcı demokrasi “etkin bir katılım imkanının” yaygın bir şekilde var olmasını savunmaktadır (Çaha, 2017: 334). Sartori'ye (2014: 149) göre, katılma eylemini salt oy vermektan ibaret görmek “bizi hiç şüphesiz yetersiz ve anlamı çok sulandırılmış bir terimle baş başa bırakır.” Dolayısıyla katılımın kapsamının geniş tutulması gerekmektedir.

Katılımcı demokrasi esas itibariyle temel bir varsayımla hareket etmektedir. Bu varsayıma göre, bürokratik devlet kararların alınma görevini daha küçük topluluklara devretmesi durumunda, toplumsal yaşamın bir parçası olan birey ve grupların kendilerini ilgilendiren konularda “doğrudan doğruya kendi ihtiyaç ve çıkarlarıyla ilgili kanunları ve politikaları üretebilir hale gelecekleri” düşüncesinden hareket etmektedir (Barry, 2012:515).

Katılımcı demokrasinin önde gelen temsilcileri olarak görülen Hannah Arendt, Carol Pateman ve Jeremy Barber'e göre, katılımcı demokrasinin “sürekli, aktif, dinamik ve etkin bir katılımcı kültür üzerine” inşa edilmesi gerekmektedir. Bunun nedeni, siyaset olgusunun toplumsal yaşamın her bir safhasını ve alanını kapsamasıdır. Bu bağlamda, bireylerin “her alanda aktif ve etkin” şekilde katılım sergilemesi gerekmektedir ve bunun da katılıma imkân veren kurumsal mekanizmaların yaygın bir şekilde kullanılmasıyla beraber mümkün olacağı belirtilmektedir (Çaha, 2017: 335).

8. Plebisitçi Demokrasi

Doğrudan demokrasinin alternatif bir türü olarak pratik edilen plebisitçi demokrasi, yönetenler ile yönetilenler arasında aracısız bir şekilde işleyen ve “plebisit”lerle uygulanan demokrasi modelidir (Yayla, 2011: 161). Bu modelde halkın yönetim üzerinde belirleyici etkiye sahip olmasına imkân tanıyan mekanizmalar yer almaktadır. Bunların başında referandum gelmektedir. Böylesi bir modelde halk siyasi konularla ilgili duygu ve düşüncelerini doğrudan doğruya yönetime aktarabilme imkânına sahiptir (Tunç, 2008: 1121-1122).

Lakin bu demokrasi modeli şiddetli eleştirilere maruz kalmaktan kendini koruyamamaktadır çünkü demagogların varlığına yol açabilmektedir. Bu minvalde halk kitlelerinin güzel konuşma

sanatıyla manipüle edilmesi ve bireylerin önyargı ve ihtiraslarının siyasi liderler tarafından sömürülmesi veya yönlendirilmesi durumu ortaya çıkabilmektedir (Heywood, 2013: 107).

9. Radikal Demokrasi

Demokrasinin alternatif bir modeli olarak karşımıza radikal demokrasi çıkmaktadır. Post-marksist yaklaşım içerisinde ortaya çıkan ve liberal demokrasiye alternatif veya eleştirel bir model olarak geliştirilen demokrasinin bu yorumunda “katılım, çoğulculuk ve çatışma” fikirleri önemli yer tutmaktadır (Çaha, 2017: 338). Bu üç faktör demokrasinin itici gücü olarak rol oynamaktadır.

Radikal demokrasi anlayışında demokrasi, sadece bireysel faydanın maksimizasyonunda bir araç olarak kullanılmaktan ziyade “sosyal varoluşun bütün alanlarına uygulanabilir genel bir ilke” olarak görülmektedir (Heywood, 2013: 106). Aynı şekilde, kolektif bir süreç olarak benimsenen demokrasi, bireylerin hayatlarını etkileyebilecek nitelikteki her türlü kararın alınmasına katılma hakkına sahip olması şeklinde yorumlanmaktadır (Heywood, 2013: 106). Dolayısıyla radikal demokraside demokrasi hem bireysel özgürlüklerin tesisini hem de halkın çıkarlarını gerçekleştirmeye imkân tanıyacak bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda, halkın katılımı önem arz etmektedir (Tunç, 2008: 1122).

Liberal demokrasinin bir eleştirisi olarak gelişen radikal demokrasinin belli başlı ayırıcı vasıfları bulunmaktadır. Bu vasıflar, liberal demokrasinin öncelediği bireyin yerine kimliğe önem verilmesi, demokratik siyasetin mutlak manada uzlaşmaya imkân veremeyeceği gerçeğine karşılık uzlaşmacı çatışma kavramının benimsenmesi, “makro düzeydeki siyaset yerine toplumsal hareketler arasındaki mikro düzeydeki siyaseti” ve son olarak serbest piyasaya dayanan liberal ekonomi yerine kamusal alana açılmış kontrollü ekonomiyi benimsemesi şeklinde sıralanabilir (Çaha, 2017: 338-339).

10. Militan Demokrasi

Militan demokrasi değer bazlı bir demokrasi modelidir. Sahip olduğu değerleri muhafaza edip yüceltme amacı taşımaktadır. Bu minvalde militan demokrasinin iki boyutunu oluşturan düşünce özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğüne (Hakyemez, 1999:17) sınırlamanın getirilmesi meşru kabul edilmektedir. Demokrasiye aykırı nitelik taşıyan ya da onun işlerliğini azaltma ihtimali olan düşünce ya da eylemlerin sınırlandırılması amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, demokrasinin işlerliği ya da sürdürülebilirliği için demokrasinin militancı bileşene sahip olması gerektiği belirtilmektedir (Tunç, 2008: 1122). Böylesi bir gereksinimin ortaya çıkmasına kaynaklık eden temel saik ise demokratik sistemlerin de korunmaya ihtiyaç duyan yapılar olduğu düşüncesidir (Bal, 2019: 18-45).

Klasik liberal demokrasinin farklı bir yorumu olarak beliren militan demokrasi ilk olarak 1930’lu yıllarda Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Bu dönemde özgürlükçü demokratik düzen başta faşizm, nasyonal sosyalizm ve komünizm olmak üzere bazı yıkıcı ve totaliter akımların tehdidi altındaydı. Liberal demokrasi özgürlükçü düzeni ve sahip olduğu değerleri korumak amacıyla bu tür yıkıcı ve totaliter akımları benimseyen ve savunan birey ya da grupların ifade ve

örgütlenme özgürlüklerini kısıtlama yoluna gitmişti. Bu minvalde klasik liberal demokrasi taraftarları, hukuki, siyasi ve toplumsal önlemler olarak alternatif bir demokrasi modeli olarak militan demokrasi anlayışının şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Hakyemez, 1999: 16). Sonuç olarak, militan demokrasi “bireysel hak ve özgürlüklerin daraltılması esasına dayanması”ndan dolayı, siyasal iktidarın yeniden güçlenmesine ve siyasal çoğulculuğun zayıflamasına yol açmaktadır (Karadağ, 2006: 75).

11. Müzakereci Demokrasi

Temsili demokrasinin alternatif bir eleştirisi olarak gelişen diğer bir demokrasi modeli müzakereci demokrasidir. Liberal demokrasinin modern dünyada karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde yetersiz kaldığı ve bunun da meşruiyet bunalımına yol açtığı düşüncesi ile gelişim göstermiştir. Azınlık hakları, cinsiyet ayrımcılığı, etnik farklılıklar gibi konularda çözüm üretmekte başarısız olması, düzenli seçimlerle halkın katılımına imkan tanınmasına rağmen halkı etkileyen kararlara halkın katılımının yetersizliği, liberal demokrasinin “adil, eşit ve açık tarzda” işlememesi ile demokratik kurumlara olan güvenin azalması, bireyler arasındaki güç eşitsizliğinden dolayı bireylerin iktidarı paylaşamaması ve bunun da sosyal sorunlar ile dengesizliklere yol açması ve alt kültür gruplarının demokratik katılım sürecine dahil olamaması gibi faktörler bahse konu sorunlar olarak sıralanabilir (Tunç, 2008: 1125). Görüldüğü üzere müzakereci demokrasi temsili demokrasinin mekanizmalarını toplumsal taleplere veya sorunlara cevap vermede yetersiz görmekte ve “karar alma süreçlerinin aktif vatandaşın kamusal alandaki karşılıklı müzakeresine dayanması gerektiğini” ileri sürmektedir (Çaha, 2017: 336).

Yeni bir kavram olarak gelişim gösteren müzakereci demokraside genel yararın, ortak iyinin ya da kamusal faydanın ne olduğuna ancak ve ancak karşılıklı müzakere sürecinin başlaması ile konuşarak ve tartışarak karar verilebileceğine işaret edilmektedir. Bu doğrultuda, bütün vatandaşların “aktif katılımına dayanan bir kamusal tartışma zemininin” varlığı öncelenmektedir (Erdoğan, 2004: 318). Aynı şekilde toplumsal kurumların her biri vatandaşların özgür ve aktif olarak katıldığı bu tartışma zemininde şekilleneceği ve bu şekillenme neticesinde oluşturulan kurumların da kamusal tartışma ortamının devamlılığını sağlayacak nitelikte olması beklenmektedir (Erdoğan, 2004: 318).

Jürgen Habermas, David Held ve Seyla Bennabib gibi siyaset bilimcilerin teorik temellerini oluşturduğu müzakereci demokraside her tür kurum, kurul ve kararın belirlenmesinde karşılıklı müzakere ve tartışmanın önemine atıf yapılırken bireylerin ve kurumların maruz kaldığı sorunların üstesinden gelinmesinde de benzer yöntemin benimsenebileceği vurgulanmaktadır. Zira bu yaklaşıma göre, sorunu yaşayanın sorunu en iyi bildiği varsayımından hareket edilerek onun üstesinden nasıl ve ne şekilde gelineceğini de maruz kalanın en iyi bildiği düşüncesi hâkim rol oynamaktadır (Çaha, 2017: 337-338). Bu minvalde tarafların sürece dahil edilmesi daha sağlıklı kararların alınmasına yol açacaktır. Görüldüğü üzere müzakereci demokrasi anlayışı, vatandaşları müzakereye dahil ederek ortak yarar ilkesi kapsamında vatandaşlara eşit siyasal haklar sağlama amacıyla hareket etmektedir. Böylesi bir yaklaşımın benimsenmesi ayrıca meşruiyete ve rasyonelliğe ulaşmanın önemli bir yolu olarak görülmektedir (Demir, 2010: 608).

Dolayısıyla müzakereci demokrasi, temsili demokraside olduğu gibi kararların oyla değil, müzakere yoluyla alınması gerektiğini savunan alternatif demokrasi modelidir (Çaha, 2017: 338).

12. Düşük Yoğunluklu Demokrasi

Düşük yoğunluklu demokrasi Batı menşeli bir demokrasi modeli olmasına rağmen liberal demokrasinin eleştirisi olarak değerlendirilmektedir. Batı kaynaklı demokrasilerin yaygınlaştırılması çabalarına karşın alternatif bir demokrasi modeli olarak geliştirilen bir yaklaşımdır. Teorik temelleri daha çok Samir Amin, Noam Chomsky ve Andre Gunder Frank tarafından kaleme alınan “Düşük Yoğunluklu Demokrasi” adlı eserde kaleme alınmaktadır (Sağır ve Karkın, 2005: 20).

Bu demokrasi modelinde, Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasal sistemlerinin yapılandırılması amaçlanmaktadır. Tabii bu süreçte başta ABD olmak üzere diğer büyük güçlerin çıkarlarına hizmet edecek nitelikte bir sistemin tasarlanması planlanmaktadır. Bu bağlamda, Üçüncü Dünya ülkelerine demokrasi empoze edilirken demokrasinin sahip olduğu bazı özelliklerin ihmal edildiği ya da sakınıldığı gözlemlenmektedir (Tunç, 2008: 1122). Müdahale aracı olarak kullanılan düşük yoğunluklu demokraside nihai hedef “hem ilerici reformların hem de devrimci değişimlerin önünü almaktır” (Akıncı, 2014: 25). Dolayısıyla, düşük yoğunluklu demokrasi üçüncü dünya ülkelerinin siyasal yaşamlarına bir müdahale aracı olarak Batı toplumları tarafından kullanılan bir manevra ya da mekanizma olarak resmedilebilmektedir.

13. Sonuç Yerine

Halkın halk tarafından halk için yönetimi olarak tarif ve tasavvur edilen demokrasinin geleneksel tanımı her ne kadar modern döneme kadar varlığını korumuş ve genel kabul görmüş olsa da günümüz dünyasında uygulama pratiği ve yorumları açısından aynı istikrarı göstermekte başarılı olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Zira o içinde bulunduğu konjoktüre bağlı olarak değişime maruz kalmış ve bu değişim nispetinde farklı demokratik modeller ortaya çıkmıştır. Bu gerçeklikten hareketle şu değerlendirmeyi yapmak mümkün hale gelmektedir: Yukarıda ele alınan demokrasinin alternatif kuramları/yorumları/modelleri ihtiva ettikleri siyasi tezler itibariyle hem olumlu hem de olumsuz niteliklere sahiptirler. Ancak, onların niteliklerini ve yol açtıkları sonuçları standart bir değer etrafında ya da uygulama pratiği özelinde yapmak yanıltıcı olsa gerekir. Zira bunun toplumdan topluma, ülkeden ülkeye hatta gelişmişlik seviyesine bağlı olarak farklılık gösterebileceğini ya da göstermesi gerektiğini göz ardı etmemek yerinde olacaktır. Bu minvalde çalışma boyunca demokratik toplumlarda hüküm icra etmiş ya da etmesi için ortaya konulmuş toplam on bir (11) demokrasi modeli (klasik demokrasi, koruyucu demokrasi, liberal demokrasi, sosyal demokrasi, gelişmeci/gelişimci demokrasi, katılımcı demokrasi, plebisitçi demokrasi, radikal demokrasi, militan demokrasi, müzakereci demokrasi, düşük yoğunluklu demokrasi) incelenmeye tabi tutulmuştur.

Kaynakça

- Akıncı, S. (2014). *1960-1980 dönemi Türk Parlamentosu'nda vesayetçi yapılar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, Türkiye.
- Arblaster, A. (1999). *Demokrasi*. (N. Yılmaz, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Bal, M. (2019). Militan demokrasi ve siyasi partilerin kapatılması rejimi. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 3(5), 18-45.
- Barry, N. P. (2012). *Modern siyaset teorisi*. (M. Erdoğan & Y. Şahin, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Çaha, Ö. (2017). Demokrasi. H. Çetin (Ed.), *Siyaset Bilimi içinde* (ss. 297-355). Ankara: Orion Kitabevi.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 597-611.
- Duman, T., Yavuz, N., & Karakaya, N. (2011). *İnsan hakları ve demokrasi*. Ankara: DATA.
- Erdoğan, M. (2004). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güneş, M. (2013). *Vesayetçi demokrasi*. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi.
- Hague, R., & Harrop, M. (2016). *Siyaset bilimi: Karşılaştırmalı bir giriş*. (İ. Yıldız, S. Torlak, & İ. Çetin, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Hakyemez, Y. Ş. (1999). *Militan demokrasi anlayışı ve 1982 Anayasası*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin temel kavramları*. (H. Özler, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*. (B.B. Özipek vd., Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- İşçi, M. (2012). *Demokrasi ve kurumları*. İstanbul: DER Yayınları.
- Karadağ, A. (2006). Sürdürülebilir demokrasi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 75-101.
- Köker, L. (1992). *Demokrasi üzerine yazılar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sağır, Ö. M. & Karkın, N. (2005). Demokrasinin güncel sorunları ve demokratik paradokslar. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 1-25.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (T. Karamustafaoğlu & M. Turhan, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sözen, Y. (2018). Siyasi rejimler: Demokrasiler ve diğer sistemler. S. Sayarı & H. Dikici Bilgin (Ed.), *Karşılaştırmalı siyaset: temel konular ve yaklaşımlar içinde* (ss. 43-74). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tilly, C. (2014). *Demokrasi*. (E. Arıcan, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1113-1132.

Yayla, A. (2011). *Siyasi düşünce sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.

Yılmaz, A. (2000). *Modern demokrasi: Gelişimi ve sorunları*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.